

Arbetsblad 1975 tillsammans med M 110 och M 111 av
Dial. ark. i Lund (DAL). Har där nu DAL 8.

KYRKFÄRD OCH KYRKBÅT.

Alla svar skola vara så utförliga som möjligt. Ju flera konkreta och ingående detaljer desto bättre. Berättelser eller uppgifter om sådant, som säges ha skett vid ett visst bestämt tillfälle eller hänt vissa bestämda personer, ha ett ojämförligt mycket större värde än vaga allmänna upplysningar om hur det brukade vara eller hur man brukade säga. Följ vid upptecknandet sagesmannens uttryckssätt så nära som det är möjligt. Låt ej frågelistans exempel påverka sagesmannens uppgifter. Uppgiv endast de ord och uttryck, som verkligen förekomma i orten!

Övriga traditioner om allmogens kyrkliga liv (tionde, kyrkobyggnad, ringning, gudstjänst, husförhör etc.) behandlas i andra listor.

I. Kyrkfärd.

1. Beteckningar för 'att bege sig till kyrkan': kyrkfärd, gå i kyrkan, ta till kyrkan, gå till kyrkan, te körkes, ska du till mässan (till gudstjänsten)?

2. Uttryck för att regelbundet besöka gudstjänsterna i en viss kyrka: söka? Ex.: "Han söker te den kyrkan."

3. Uttryck för att beteckna, att en person är noggrann i sina kyrkobesök, ofta går till kyrkan: kyrksam, kyrkogrann?

4. Beteckningar för den tid på dagen, då gudstjänsten börjar: kyrkdags, mässdags? Den tid, då man borde vara i ordning att bege sig till kyrkan: kyrk-rede?

5. Hur ofta ansåg man sig skyldig att fara till kyrkan? Vilka av familjens eller hushållets medlemmar brukade fara? Alla, eller turades man om? Ex.: En gumma och en gubbe turades om att gå till kyrkan varsin söndag hela året. Turades husbondfolket och tjänstefolket om?

Har det varit bruk, att man i avlägsna trakter av socknen turades om att fara till kyrkan om söndagarna? På vilket sätt höll amn reda på vens tur det var att fara? Genom en klubba eller kavel med gårdarnas bomärken? Benämning: kyrkfärdsklubba, kyrk-tursklubba? Hade den, som for, några särskilda uppdrag med sig från de hemmavarande, t.ex. att höra efter kungörelserna i kyrkan?

Har man där man haft något kapell, en brukskyrka eller liknande gudstjänstlokal i närheten, brukat fördela sina gudstjänstbesök mellan denna och socken-kyrkan? Ex.: "När ja tjäna när Pell-Pers i Yverhärde, så geck ve annvan sönda te stor-kösjukan (sockenkyrkan) å annvan te Forsback-kösjukan (Forsbacka bruks kapell)."

5. Vad kallades eller kallas med ett gemensamt uttryck kyrko-besökarna: kyrk-folket, mäss-kollär? Ex.: Ja mött kösjk-föltje

etter lansväjen".

6. Gemensam beteckning för de kläder man använde till kyrkbruk: kyrkkläder? Beskriv utförligt den dräkt man använde vid kyrkbesök! Uppgiv noggrant benämningar på alla de olika klädersedlar för män och kvinnor, gifta och ogifta. Beakta framför allt skillnaderna mellan kyrkdräkten och den dräkt man annars använde om söndagarna eller vid helger!

Uttryck för att vara klädd till kyrkbesök: kyrk-rustad? Ex.: Kyrkhatt, hög hatt som både gifta och ogifta karlar hade. Pojkarna hade lillhatta; sedan de hade gått och läst fingo de hatt. - Kyrkhätta, en rosig hätta för ogifta kvinnor vid kyrkogång. Den fick man ej behålla, sedan man kommit hem från kyrkan, utan den utbyttes då mot söndagshättan. - Bönmössa, styv silkesbroderad mössa för kvinnor vid gudstjänstbesök. - Kyrkrock, en långrock av vadmal, blå eller svart. Bars av varje yngling, som genomgått nattvardsskolan. I vardagslag bars tröja. - Kyrkkasung, bästa skinnpås; användes huvudsakligen vid kyrkogång. - Kyrkförmerkjolen, bästa kjolen, som användes när man gick i kyrkan. - Körk-stövlar, stövlar som användes vid kyrkbesök. Man bad skomakaren lägga in knarr i dem, för att det skulle höras, när man gick efter gången i kyrkan.

Brukade männen ha någon särskild köpp eller yxa i handen, då de gingo till kyrkan? Benämning och utseende? Ex.: kyrkyxa, en paradyxa av mässing buren vid kyrkbesök.

Växlade kyrkdräkten allt efter de stora högtidsdagarna? Hur? Hur skulle man t.ex. vara klädd på första böndagen? I fastan? På långfredagen? När tog man på sommar-, resp. vinterdräkten? Ex.: Kristi Himmelfärdsdag var den första dag, då kvinnfolken gingo i särkärnarna till kyrkan.

Var det någon viss helgdag eller söndag, vid vilken man brukade bära sina nysydda kläder första gången?

Ansågs det på något sätt skamligt eller otillbörligt att klä sig särskilt varmt på vintern, då kyrkan var oeldad? Hur skyddade man sig då mot kölden? Ex.: Det var brukligt att hålla fötterna varma genom att oupphörligt stampa på golvet eller slå dem mot fotbrädet. - Det var anstötligt om en kvinna med schal över kluten sökte skydda sig mot kölden i kyrkan. - Man strödde halm på golvet i kyrkan på vintern, för man skulle kunna hålla fötter och ben varma.

Klädde man på sig hela kyrkdräkten hemma, innan man gick eller för till kyrkan? Eller sparade man tills man kommit till kyrktrakten med att sätta på sig vissa plagg, vilka? Hur bar man dem, i en ask, ett knyte el.dyl.? Vad kallades detta: kläasken, vitknyte? Ex.: Man gick barfota. Skorna bar man över axeln. Pojkarna bar sälskinns-säckar på ryggen med det de hade med sig. Var höll man till, då man bytte kläder? Har man ständigt förvarat kyrkkläderna i kyrkstall eller kyrkstugor eller annorstädes i kyrkbyn? Tog man i så fall hem dem vid några tillfällen, t.ex. vid bröllop eller andra högtider?

Hur bar man psalmboken? Männen? Kvinnorna? Hade man den inlindad i någon särskild duk? Vad kallades den: bok-kläde? Hur såg detta ut och vad var det gjort av?

7. Kyrkvägen. Särskilda benämningar på den väg, som man använde, då man färdades till kyrkan, om den var en annan än allmänna landsvägen: kyrkvägen, kyrkstigen, prästvägen? Hur var den-
das underhåll ordnat?

Har det hänt, att de, som bott i utkanten av socknen, vid dåligt väglag sökt sig till andra kyrkor än den egna sockenkyrkan?

Redogör för på vilka sätt sockenborna färdats till kyrkan (gå, rida, åka i kärra, vagn, släde, båt)?

8. Gick man var familj för sig eller slöt man sig tillsammans i större sällskap? Gingo man och hustru arm i arm, sida vid sida eller bakom varandra? Gingo ogifta män och kvinnor tillsammans eller strängt skilda åt? Ex.: Morfar och mormor ha aldrig följts åt på kyrkväg. Först i och med läseriet började könen umgås mera öppet, då de träffades i bönhuset.

Hade man några bestämda platser efter vägen, där man vilade? Vad kallades de: vilställen? Beskriv dessa vilplatser och redogör för hur det gick till där! Vad vilade man på, en sten, kullfallna träd? Namn eller benämningar på sådana stenar, trädstammar etc., t.ex. Brejstén, Vilsten, Liksten, Meskogen. Lågo dessa vilplatser i närheten av någon bäck eller vattensamling, där man kunde dricka? Funnos några anordningar härför, träskopor el. likn.? Namn eller benämningar? Ex.: En bäck, som man dricker ur vid Brejsten, heter Dreckesbäcken. Den kommer från Dreckesbäcksberge.

Finns i trakten ortnamn, som anses påminna om kyrkfärderna? Ex.: Kyrkesko-sten, en sten därman bytte skor, innan man kom fram till kyrkan.- Tygsta, är platsen, där man bytte kläder och tog på kyrkkläderna. Rappsta, där man måste rappa på. Kyrksledet, grind över vägen i närheten av kyrkan.

9. Redogör för de åkdon, som användes vid kyrkfärd. Uppgiv alla benämningar, t.ex. kyrkkärra, kyrkskrinda, kyrkskäppa, kyrksläde, mäss-släde, kramsläde? Hur sågo dessa åkdon ut? (Enkla teckningar med beskrivningar!) Hur satt man i dem, T.ex. hustrun i baksätet, mannen på kuskbocken? Ex.: Kyrksläden hade hög bakavel. Den fästes vid skaklarna med skakelvidja. I jämförelse med 'lurkan' var kyrksläden smalare, så att man ej kunde sitta två i bredd.

Särskilda seldon för kyrkfärd, kyrksele? Utseende?

Har man, om endast en del av kyrkvägen varit farbar med hjuldon, haft något hus eller skjul att sätta in åkdonet i vid ändpunkten av den farbara vägsträckan?

Sadel och annan utrustning för ritt till kyrkan?

10. Förde man med sig någon mat på kyrkfärden? Vad hade man med sig och hur förvarades det under färden? (Obs. att denna fråga endast avser de fall, då man återvände hem samma dag. Kyrkfärder och utrustning i sådana trakter, där man bodde kvar i kyrkby eller kyrkstad flera dagar i sträck, efterfrågas i frågelistan M 110 Helgdagsfirande och kyrkstad!) Hade man sina bestämda tillhåll där man plögade dricka kaffe i kyrkbyn efter gudstjänsten?

11. Hur skedde återfärden från kyrkan? Väntade folk från sam-

ma by på varandra? Skulle skjutsarna komma i viss ordning? Brukade man hemifrån fara med skjuts och möta dem, som hade gått till kyrkan?

12. Tog man tydor av kyrkfolkets färd till eller från kyrkan? Vad ansågs det betyda eller förebåda, om folk särskilt skockade sig och kom åkande i rad (likfärd, bröllop)? Ex.: "När folket på kyrkvägen gick ihop, sa folk: 'Nu får vi snart speja lik'." - Kunde man av något sluta sig till, om varslet avsåg viss by eller del av socknen?

13. Brukade man, då man återvände från gudstjänsten, hälsa på de hemmavarande eller hälsas av dem på något särskilt sätt? Ex.: "Då far eller mor återvände från gudstjänsten, hälsade de de hemmavarande med orden: 'mässa i Guds namn'; stundom gingo de därvid och togo var och en i hand. Detta skulle bringa dem, som varit hemma, del av gudstjänstens välsignelser."

II. Kyrkbåt.

14. Har man haft större roddbåtar för gemensam färd till kyrka eller för gemensamma frakt- och transportfärder? Vad kallades en sådan båt: kyrkbåt, storbåt? Vilken storlek hade sådana båtar? Hur angavs storleken, i längd eller efter det antal eller det par åror, varmed båtens drevs fram? Ex.: Treäring, femäring, ått-äring. Vad innebära dessa och liknande benämningar?

15. Var det byalaget eller en viss del av byn - ett båtlag - som ägde båten? Vad kallade man ett sådant båtlag: båtlag? Hur bildades detta? Var det ett antal grannar i byn, som sammanslutit sig, eller var det vissa familjer, som voro släkt med varandra, som bildade båtlaget? Har man i stället för båtlag haft byn indelad i lag, som varsin gång disponerade byns kyrkbåt? Vad kallades ett sådant lag: kyrklag? Hur var det organiserat? Vem var ledare för det? Angiv hur många delägare det kunde vara i en båt av viss storlek, t.ex. hur många i en båt med 9 par åror!

16. Hade båtlaget särskild tilläggsplats för båten på stället, dit färden mera regelbundet gick? Benämning: båtstad, båt-plats? Hur var båtplats ordnan hemma vid byn? Vad kallades den?

Hade man särskilt båthus och vad kallades det?

17. När begagnades båten? För kyrkfärd vid varje förekommande gudstjänsttillfälle eller vid vissa större helger? Beskriv, när och under vilka förhållanden sådana gemensamma båtar brukades för transport av varor eller djur (det senare t.ex. vid fåbodflyttning m.m.).

18. Var det varje delägares skyldighet att deltaga i färden? Hur gick det, om någon uteblev? Medförde delägarskapet roddskyldighet? Ålåg roddskyldighet även kvinnorna?

19. Vilken var placeringen i båten? Var det en gång för alla bestämt, hur och varest var och en skulle sitta? Satt man i ordning efter hushåll, vilken? Beskriv placeringen och meddela alla beteckningar för sittplatser, sätt att sitta, roddplatser! Hur bestämdes, vilka som skulle ro, och hur roddes båten? Med en eller två roddare

för varje åra? Vad kallades de, som rodde i fören, i mitten, i aktern på båten? Ex.: De, som rodde längst bak, kallades "bakkarlarna". Var placerades de säkraste roddarna? Vem skötte styråran? Vad kallades han: styrman, styrkarl, rorgångare? Hur utsågs han och för hur lång tid? Hade han några andra uppgifter och befogenheter? Hade var och en i båten skyldighet att ro? Om icke, hur voro dessa övriga samt ev. barn och åldringar placerade? Rymde båten så många, att ombyte vid årorna skedde under färden, och hur var färdleden då indelad, i roskeden, roddleder? Hur många sådana funnos, och vilka voro de? Hade man särskilda benämningar på de olika roddskedena eller nämnde man dem efter ordningsföljd, "första", "andra roske-det"? Hur markerades gränserna mellan roskedena? Ex.: Första roske-det räckte till Gammelvallen, det andra till en stor sten, "Länsman" kallad, därefter de övriga till "Virötallen", "Flötsten" och "Kilsten". - Hur gick det till, då man bytte om vid årorna? Brukade man rasta på någon plats efter vägen? Vad kallades den, och hur gick det till där? Beskriv hur det gick till vid landningen!

20. Har man haft segel på kyrkbåten? Vad kallades det: rätsegel? Hur såg det ut, och hur tillverkades det (Ex.: Seglet vävdes av en utanvidsgumma, Ollas-Märta kallad, bönderna höllo garnet, som naturligtvis var hemspunnet. Hur gick det till, då man seglade kyrkbåten, vem bar då ansvaret för seglingen?

21. Hur bestämdes sittplatser, roddplatser och roddskyldighet? Voro respektive platser i båten utmärkta genom tecken, bomärken eller namnbokstäver? Benämningar på dessa? Var voro sådana märken placerade?

22. Ha kyrkbåtarna burit individuella namn, t.ex. Loppan, Stadig, Höken, Lissknälla, Räven, Kalven, Backbyn, Aros, Kronan, Urvädret? Har man några förklaringar till, varför båten fått sitt namn?

23. Hade båtlaget stämmor eller sammankomster, där lagets gemensamma ärenden avhandlades? Vad kallas des en sådan sammankomst: båtstämma, båtmöte? På vilket sätt sammankallades båtlaget? Genom budkavle? Vem var därvid båtlagets ledare, hur utsågs han och vad kallades han: ordningsman, föreståndare, båtfogde, båtfjälingsman? Tjänstgjorde han också som styrman i båten? Hade han tillsyn över båt och båthus? Var förvarades nyckeln till båthuset?

Redogör för hur man beräknade delägarskapet i kyrkbåten? Hur fördes förteckning på de olika andelarna? På en tråkavel? Vad kallades den: sticka, båtaln? Hur såg den ut? Fotografera den, om den finns kvar, eller gör en enkel teckning och tillfoga förklaringar! Förekommo andra skrivna handlingar vid båtstämmorna? Räknade man medlemskapet i hushåll eller pr person i varje hushåll? Hur skedde då med andelen i kyrkbåten, då någon i familjen föddes eller dog?

Hur fördelade man kostnaderna för båtens underhåll? Var det t.ex. någon viss grupp av båtlaget eller byn, som svarade för båtens tjärstrykning? Hur ersattes en förlorad eller bruten åra? Fördelades kostnaden på hela båtlaget (byn) eller ansvarade varje del-

ägare för sin åra? Vem svarade för årbanden, t.ex. de obesuttna, utanvidsmännens hustrur? Vem skulle hålla öskar och styråra (roder)? Vem ålåg det att göra ren båten från löv och sand etc. före färden? Hur var båthusets underhåll ordnat? Hade t.ex. varje hushåll något visst parti av huset att svara för? Var detta parti utmärkt på något sätt, t.ex. genom bomärke?

24. På en del håll har man ej haft någon båtlagsorganisation sådan som den efterfrågade, utan kyrkbåten har ägts av en enskild person. Vad har man kallat en sådan båt: herrebåt? Redogör för hur utlåningen av båten var ordnad, vilken ersättning, som lämnades till båtägaren etc.?

25. Har man i stället för båt använt en flotte till kyrkfärd längs vattendrag? Benämning? Ex.: "Midsommarsflotte, en flotte av timmer på vilken Åsen-bor plögade färdas till Älvdalens kyrka vid midsommaren." - Hur såg denna flotte ut? Beskriv hur den var gjord! Hur voro stockarna hopfästade? Hur var styret anordnat? På vilket sätt framdrevs flotten? Prydde man den på något sätt vid färden? Hur många personer ungefär rymde den? Vad gjorde man med den, sedan man kommit fram till kyrkan? Fördes den tillbaka eller såldes den?